

Nieuwsgierigheid verbindt

Hester Bijl – Rector Magnificus

Leiden, 8 februari 2024

Toen ik jong was, ik zal een jaar of acht zijn geweest, kreeg ik het idee om een boek te schrijven. Daarin wilde ik wat ik wist van de wereld samenbrengen en zo vastleggen voor de eeuwigheid. IJverig ging ik aan het werk en begon de bijzondere objecten die ik in en rond het huis kon vinden te beschrijven. Het moest een 'Boek van alles' worden.

U herkent dit vast. Wellicht herkennen sommigen van u het in uw kinderen, in uw kleinkinderen of in uw vroegere zelf, voor sommigen van u is het misschien niet eens zo lang geleden. Voor het geestesoog verschijnt nu misschien een schriftje, een oude schoendoos of een plakboek met daarin een vreemdsoortige collectie weetjes. Die drang om te willen begrijpen en te beschrijven wat die vreemde wereld om ons heen te bieden heeft. Ik denk dat het deze nieuwsgierigheid is die ons allen hier samenbrengt en verbindt.

In zekere zin is de universiteit een Boek van alles. Een collectie die met liefde wordt beheerd, wordt uitgebreid, wordt aangepast en steeds weer opnieuw wordt ingedeeld. En dan heb ik het niet zo zeer over collecties, proeven of publicaties. Nee, ik zie een levende bibliotheek voor me. Een huis gevuld met al die vele mensen binnen onze muren die zich direct of indirect inzetten om kennis levend te houden, bij te schaven, te leren en steeds weer nieuwe vragen te stellen, nieuwe inzichten toe te voegen en te delen.

Een levende collectie

Voor onze gezamenlijke zoektocht naar begrip hebben we een levende collectie nodig met een breed spectrum van verschillende invalshoeken en perspectieven. Die ruimte bewaken is geen eenvoudige opgave, zo zagen we de afgelopen periode. Een tijd waarin tegenstellingen in de samenleving, bijvoorbeeld als het gaat om betrekkingen met de fossiele industrie en het conflict in het Midden oosten, ook voor verdeeldheid zorgen in onze gemeenschap. Een tijd waarin waardering voor verschillende perspectieven niet voor iedereen vanzelfsprekend is. En we als bestuur gevraagd worden om politiek stelling te nemen.

Om te beginnen is het niet aan het bestuur om politiek stelling te nemen of als scheidsrechter op te treden. Het is onze rol om de academische vrijheid de ruimte te laten: Praesidium libertatis in het hart van onze universiteit! Dat vond ik ook terug in [het rapport van de Kalven commissie](#) aan de universiteit van Chicago. Die zich in 1967 uitsprak over de rol van de universiteit in politieke kwesties in een tijd waarin de VS zeer verdeeld was, o.a. over de oorlog in Vietnam. Vrij vertaald oordeelden zij: De universiteit moet hierin een tuin zijn, geen tuinier.

Dat betekent: ruimte geven aan wat leeft zonder te oordelen wat gewied moet worden. Ervoor zorgen dat medewerkers en studenten in vrijheid kunnen opereren. Vrij zijn hun nieuwsgierigheid te volgen, en zich uit te spreken. Ook in het onderwijs, waar onze studenten veel kunnen leren van zich blootstellen aan verschillende (ook minder welgevallige) perspectieven. Over hoe je hierover op respectvolle wijze in gesprek gaat met elkaar en hoe je verschillen van perspectieven productief weet te maken.

Dat gesprek zijn we de afgelopen maanden aanvankelijk te veel uit de weg gegaan, dat reken ik ook mijzelf aan. Maar inmiddels zijn we hier beter in geworden, hebben we gebruik leren maken van onze eigen menselijke bibliotheek en dat heeft gezorgd voor meer verbinding. Daar heb ik in onze gemeenschap echt geweldige voorbeelden van gezien.

Wat ik me wel gerealiseerd heb is dat we de term academische vrijheid regelmatig hanteren, zonder haar ook echt te duiden. Daarom heb ik ruim een jaar geleden het kernteam Academische Vrijheid ingesteld en gevraagd hierover met de gemeenschap in gesprek te gaan. Dit collegejaar organiseren zij dialogen om hierover inzichten op te halen bij studenten en medewerkers, de volgende is op 14 februari. Met hun advies gaan we actief aan de slag!

Vrijheid schept ook een verantwoordelijkheid, voor veiligheid en verbinding. Om het gesprek met elkaar aan te gaan, en met respect en op basis van gelijkwaardigheid te voeren. Zonder haat te zaaien en te discrimineren, want daarvoor is geen plaats! Het zou verder moeten gaan dan elkaars standpunt aan te horen. Het doel is te luisteren naar wat iemand beweegt, welke waarden achter een perspectief schuilgaan, door te vragen wat iemands aannames zijn. Dat zal onherroepelijk schuren maar dat mogen we niet uit de weg gaan.

In het P.J. Veth-gebouw, u weet wel dat prachtig gebouw dat grenst aan de Hortus, waar onze filosofen huizen, zit op ooghoogte een spiegeland raam. Wie voor dat raam staat leest de woorden: "The whole purpose of education is to turn mirrors into windows". Prachtig! Spiegels, waarin je alleen maar jezelf met je eigen opvattingen ziet, die veranderen in ramen. Dat is wat wetenschappelijk onderwijs doet met onze studenten, en dat is wat het met ons allemaal aan de universiteit doet: ons nieuwsgierig maken naar elkaar!

Grenzen aan nieuwsgierigheid?

Heeft nieuwsgierigheid eigenlijk grenzen? Verschillende volkswijsheden waarschuwen ons voor de gevaren van nieuwsgierigheid: 'je neus in andermans zaken steken' of 'curiosity killed the cat'. Het kan te veel zijn, doordraven, dingen blootleggen die je misschien niet had willen weten of die iemands privacy schenden, die eenmaal uit de onbekendheid gehaald verstorende, revolutionaire en zelfs vernietigende implicaties kunnen hebben.

Afgelopen jaar kwam het tweede boek van de Chileense schrijver Benjamin Labatut uit. In zijn werken beschrijft hij – op vrij lyrische en associatieve wijze - de zoektocht van een aantal wetenschappers uit de twintigste eeuw. Wiskundigen, natuurkundigen en scheikundigen in dit geval die aan de basis stonden van prachtige maar soms dodelijke uitvindingen – wie de film Oppenheimer heeft gezien, begrijpt wat ik bedoel. Ontdekkingen die zowel leven als dood hebben geschapen. De centrale vraag in zijn werk is dan ook of we verantwoordelijk zijn voor wat we scheppen als wetenschappers. Of we er rekenschap voor af moeten leggen, aan de samenleving, aan slachtoffers, en aan onszelf.

Nieuwe inzichten en technologieën hebben implicaties voor de hele maatschappij, niet alleen voor de wetenschap. We willen de wetenschap zo graag afschilderen als neutrale kracht of zelfs een 'force for good'. Maar als we eerlijk zijn weten we dat de geschiedenis ons leert dat de wetenschap lang niet alleen positieve uitwerkingen heeft. Wat we onderzoeken en adviseren heeft altijd een uitwerking op de werkelijkheid.

Wil ik nu zeggen dat we als wetenschappers verantwoordelijk zijn voor alle mogelijke verstoringe of nare gevolgen van ons werk? Dat we onze nieuwsgierigheid moeten onderdrukken, dat we ons net zoals de wiskundige Alexander Grotendieck terug moeten trekken uit de wetenschap, zelfs de samenleving, als onze ontdekkingen te riskant lijken?

Nee, zo ver zou ik niet willen gaan, maar we moeten wel onze verantwoordelijkheid nemen. We moeten daarom ook nieuwsgierig zijn naar wat we als wetenschap teweegbrengen, betrokken zijn én blijven bij wat wetenschap vermag.

Oprechte interesse

We kunnen daarbij ons onderzoek en ons onderwijs meer openstellen voor de anderen om ons heen. Transparant en betrokken – Academia in Motion. Deze rol in de samenleving past bij ons en als we deze serieus nemen dan erkennen we ook dat dit bij ons werk hoort. En dan heb ik het niet alleen over het ‘communiceren’ van onze resultaten, maar ook over het eerlijke en gelijkwaardige gesprek hierover. Over onze waarden, over de tekortkomingen, de onzekerheden en soms ook de risico’s van ons werk.

Het betrekken van anderen – en dan bedoel ik niet het brede publiek maar juist specifieke publieken voor wie ons werk van direct of indirect belang is – kan in alle fases van het wetenschappelijk proces. Vreemde ogen kunnen ons dwingen nog eens goed naar de resultaten en implicaties van ons werk te kijken. Maar evengoed kunnen andere stemmen onze onderzoeksvraag verfijnen, de hiaten in onze opzet opsporen of bij het vergaren van data. Waar het dan om draait is de oprechte interesse in andermans inzicht, respect voor andersoortige kennis. Vanuit het vertrouwen dat dit de kwaliteit van onderwijs en onderzoek vergroot.

Ik pleit dus voor een brede definitie van academisch werk waar steeds weer nieuwe combinaties van disciplines en van zowel de binnen- als de buitenwereld samenkomen: interdisciplinair en transdisciplinair. Werkwijzen waarin we respect hebben voor elkaars waarden en interesses, we nieuwsgierig zijn naar elkaar en uit die nieuwsgierigheid inspiratie, moed en wijsheid kunnen putten. In onderwijs en onderzoek! Tijd dus dat we meerdere talenten gaan erkennen en waarderen en dat we diversiteit aanmoedigen en vieren binnen teams.

Dat is een houding die een universiteit in de moderne tijd past. Een tijd waarin autoriteiten – en dus ook die van de wetenschap – worden bevraagd, en we de vraag krijgen wat de maatschappelijke bijdrage van de universiteit is. Daar moeten we ons rekenschap van geven. Niet alleen vanuit verantwoordelijkheid maar juist vanuit oprechte nieuwsgierigheid naar het effect dat wetenschappelijk onderzoek en onderwijs hebben op onze samenleving. Dát is de nieuwsgierigheid die ons bindt: het Boek van alles schrijven we dus samen.